

Фразеологія художніх творів закарпатоукраїнського письменника Дмитра Кешелі

Наталія Венжинович (Ужгород)

Phrases in the Works of Art by Transcarpathian Ukrainian Writer Dmytro Keshelia

The article focuses on phrase description in the works of art by Dmytro Keshelia, denoting the life, manners and customs of the Transcarpathians, their positions in society and also interpersonal relations, deeds, behaviour, quality, the state of an object, phenomenon. It has been found that his skill turns out to be both in the choice of phrases, renewal and extension of phraseological contexts and connections, in a neat feeling of a semantic and stylistic peculiarities of general language phrases and in creating new author units, being the basic feature of his idiolect and replenish the phraseological stock of the dialect as well as the Ukrainian literary language. As a result of the study the author affirms, that D. Keshelia neatly transformed set phrases in his works of art, fundamentally interspersing special features of his native patois in them. She comes to the conclusion that there are a lot of picturesque phrases, reflecting contacts among people, the attitude to one another and the description of one character by another.

Keywords: Ukrainian language, phrases, behaviour, deeds, interpersonal relations, contemporary Transcarpathian Ukrainian, Dmytro Keshelia

Вступ

Особливістю сучасної лінгвістики є яскраво виражений антропоцентризм – дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, способами пізнання навколишньої дійсності в її безпосередній практичній діяльності. Тому на перший план у новітніх лінгвістичних студіях висунуто вивчення мови з урахуванням її носія – як особистості, так і спільноти, серед якої вона проживає.

В українському мовознавстві за останнє півстоліття опубліковано низку монографій, у яких у різних аспектах досліджено фразеологічні одиниці. Теоретичні питання фразеології, її джерела у взаємозв'язку з історією, культурою й побутом народу, історико-етимологічні розвідки, етнолінгвістичні проблеми представлені в таких працях, як: *Фразеологія української мови* Л. Г. Скрипник (1973), *Українська фразеологія. Чому ми так говоримо* Ф. П. Медведєва (1977), *Народження і життя фразеологізму* В. Д. Ужченка (1988), *Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія* А. О. Івченка (1999), *Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти* Л. В. Савченко (2013). Проблемам фразеоутворення, функціональному та лексичному розробленню присвячена монографія *Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів* В. М. Білоноженко та І. С. Гнатюк (1989), *Українські фраземи й особливості їх творення* М. Т. Демського (1994). Новітні концепції мотиваційних процесів у фразеологічних одиницях, підґрунтям яких є співвідношення ономазіологічних структур фразем і складників етносвідомості у проекції на культуру народу, його звичаї, традиції, обряди, вірування, а також роль символу у творенні

фразеологічних одиниць, кореляції між концептами й символами представлені в монографіях *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)* О. О. Селіванової (2004), *Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект* О. П. Левченко (2005), *Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов* М. В. Жуйкової (2007). У контексті когнітивістики, концептології та лінгвокультурології виконано дослідження *Концептосфера БОГ в українському мовному просторі* П. В. Мацьківа (2007), *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери* М. В. Скаб (2008), *Концепти українського дискурсу* (2004) та *Символи української мови* (2013) В. І. Кононенка, *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу* Л. А. Лисиченко (2009) та ін. Лінгвокультурологічне вивчення фразеологічних систем у зіставному аспекті запропоновано в монографії *Людина в дзеркалі компаративної фразеології* К. І. Мізіна (2011).

У наших працях *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології* (Венжинович 2018) та *Основні тенденції розвитку фразеології української мови* (Венжинович 2020) значна увага приділена аналізу фразеологізмів із позицій сучасних лінгвістичних парадигм.

Заслуговують також на особливу увагу фундаментальні монографії визначних зарубіжних учених, у яких, зокрема, докладно з'ясовано теоретичні проблеми фразеології, етимологію фразеологізмів, а також практичне використання стійких висловів: *Образы русской речи. Историко-этимологические очерки фразеологии* (Мокиєнко 2007), *Библеизмы в современной русской речи. Как их правильно понимать и употреблять* В. М. Мокієнка (2017), *Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии* В. Л. Архангельського (1964). Питання, пов'язані з семантичним, прагматичним, когнітивним та лінгвокультурологічним аспектами фразеології, розглянуті в монографіях *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты* В. М. Телії (1996), *Фразеология в свете современных лингвистических парадигм* М. Ф. Алефіренка (Алефіренко 2008), *Архетипная символика воды в семантике славянских благопожеланий и проклятий* А. М. Архангельської (2013), *Счастье и несчастье как ценность и антиценность во фразеологической парадигме* Л. К. Байрамової (2011), *Введение в лингвокультурологию* В. А. Маслової (1997), *Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры* М. Л. Ковшової (2013) та ін.

Важливими у висвітленні назрілих проблем фразеології є також праці чеських і словацьких учених, зокрема: *Frazeosémantická skupina "výraz tváře" v ruských a v českých biblických frazeologizmech s křestními jmény* М. Павласової (2014), *"Красота" и "уродливость" во фразеологической картине мира русских, чехов и испанцев* (Свашкова 2014), *Minimálne frazeologizované konštrukcie typu: predložka + podstatné meno* (Ďurčo 2020), *Vliv angličtiny na utváření nových českých frazémů* (Korřivová 2020) та ін.

Фразеологізм, по суті, є засобом для передавання інформації, а також інструментом думки й акумулятором культури. Під таким кутом зору фразеосполучення перетворюються в надійне сховище історії, думки й культури народу. І хоч думка про акумулюючу властивість фраземи виникла давно, дотепер ще не розв'язано питання про те, що входить у поняття „культурна пам'ять” слова, яким є механізм етнокультурної акумуляції. Інформативною є вже наявність фразеологічних одиниць, оскільки вони – результат осягнення розумом світу шляхом називання явищ матеріальної, духовної та художньої культури.

Ми ставимо собі за мету аналізувати літературні надбання майстрів художнього слова, які у своїх творах за допомогою, зокрема й фразеологізмів, творять мовну картину світу. Назріла нагальна потреба простежити безперечний зв'язок мови й культури нашого народу, що проживає на крайньому заході України, який протягом тривалого часу витворив виразне мовлення. Воно потребує подальшого осмислення й вивчення своїх неповторних традицій, звичаїв, які необхідно зберегти для прийдешніх поколінь. Художня проза Дмитра Кешелі є надзвичайно благодатним матеріалом саме для такого дослідження. У його творах зафіксована значна кількість фразеологізмів, що відображають культурне тло народу, зокрема жителів Закарпаття, напрям культурного розвитку яких можна встановити за допомогою аналізу цих висловів. Практично всі фразеологічні одиниці в досліджуваних нами творах Дмитра Кешелі відображають комплекс діяльно-ментального творення дійсності окремим соціумом, у нашому випадку – закарпатськими українцями.

Дмитро Кешеля є одним із найпомітніших сучасних закарпатоукраїнських прозаїків. Його книги захоплюють гостротою проблематики, мистецькою оригінальністю.

Він увійшов у літературу у другій половині ХХ століття. «Утвердив себе наполегливою творчою працею, сформувавши свій художній світ, визначивши своє мистецьке кредо. Він поступово, вибираючи широкі й багаті традиції, привносив у літературно-мистецьке життя краю і країни власні потужні творчі імпульси, свої теми і ракурси бачення животрепетних проблем сучасності» (Поп 2005, 8).

Письменник порушує у своїх творах проблеми моралі, духовності людини, патріотизму, людської пам'яті, добра і честі, зв'язку людини з природою, збереження родинних стосунків. Також він у своєрідних художніх ракурсах подає викриття і осуд морально і духовно потворного, звироднілого, людської зажерливості та споживацтва, егоїзму, жорстокості, міщансько-обивательської обмеженості, користолобства, тупості, засуджує чванькуватість і пиху. Іскри гумору і сатири іноді сягають спопеляючого сарказму, гострої іронії, значущого підтексту (*Ibidem*, 124–127). І якщо літературознавчі розвідки про творчість Дмитра Кешелі представлені достатньо широко, то мовознавчі студії тільки набирають обертів, зокрема у працях М. Яцьків (2020).

Фразеологічні одиниці у творах Дмитра Кешелі, природно, зумовлені експресивно-характеристичною формою закарпатського говору, який і творить живе мовленнєве тло його художніх текстів. Головне в стилістичному ладі оповідань – розмовна тональність, що показує простоту і безпосередність сприйняття життя. До складу більшості фразеологічних одиниць входять діалектні елементи: фонетичні, граматичні, лексичні. Спостерігаємо також активне використання у фраземіці його творів назв тварин, птахів, частин тіла людини. Так утворюється особлива емоційна тональність уривків твору. Дмитро Кешеля завдяки використанню фразеологізмів підсилює напруженість ситуації, творить її психологічне тло.

Фраземи, зафіксовані у художніх творах Д. Кешелі, ми поділили на тематичні групи. У нашому дослідженні описуємо найбільш репрезентативні фразеологічні одиниці з двох груп, зокрема:

1. Фразеологізми на позначення дій, вчинків, поведінки людини

У цій групі виокремлюємо такі глобальні фразеологізми, тобто загальноновживані, зрозумілі всім:

Душу під ноги стелити – ‘бути привітними до когось, старатися догодити’. «Люди нам свої душі під ноги стелили, а ми ще самі почалися...» (Кешеля 2012, 90).

Промити мізки – ‘управляти чиєюсь свідомістю, шляхом насильства переконувати, управляти мисленням, зомбувати, застосовувати маніпулятивні методи при спробі змінити мислення, поведінку, вірування, емоції або процес прийняття рішень людини всупереч її волі і бажанням’. «Там великій революціонерці вліпили по гузиці двадцять п’ять гумових палиць, *промили* добряче *мізки*...» (Кешеля 2012, 126).

Навертати блудні душі – ‘спонукати розумно і обдумано діяти кого-небудь’. «Мені довіряють, на мене покладають такі велетенсько-доленосні обов’язки – берегти людське здоров’я і *навертати блудні душі* до порядку!» (*Ibidem*, 452–453).

Вилежуватися, як борсук в норі – ‘багато лежати, відпочивати’. «– Та ж ні, *вилежується* в ліжку, *як борсук в норі*» (Кешеля 1985, 226).

Прийняти на душу – ‘випити алкогольний напій’. «Я то вже давно примітив, коли чоловік ізрана не *прийме на душу* сто грамів, день пропав і здоровля пішло цапові під хвіст, – каже ні з того, ні з сього дід Соломон, протираючи біля печі від дрімоти очі» (Кешеля 2012, 43).

Вухами вертяти – ‘прислуховуватись до когось чи чогось’. «– А тебе, нучтемний з вухами, ніхто і не просить! – гаркнула баба. – Содома його море: коли штось робити – спить, а як пити – нараз *вухами вертять!*» (*Ibidem*, 159).

Зряча душа – ‘помічати все, що є і відбувається навколо’. «Той чоловік, що нарік наш присілок Небесі, мав бути із дуже *зрячою душею* і мудрим серцем» (*Ibidem*, 172).

Окинути орлиним зором – ‘дуже уважно дивитись на що-небудь’. «Потім Фіскарошка встала і, наче великий полководець, *окинула орлиним зором* зверху із Небесі Палестину, Бразилію, Аргентину, Ватікан, Балкани і голосом військового стратега повільно, але громогласно прорекла: – Буде вам водяное-неправое!...» (*Ibidem*, 214).

Наче сторожова собака – ‘не відходити від чогось, пильно дивитись за чим-небудь’. «Так обидвоє і просиділи на базарі – Фіскарошка за столом, а Танкістка, *наче сторожова собака*, біля кошарки за товаром» (*Ibidem*, 186).

Зміряла нищівним поглядом – ‘оглянути кого-небудь дуже презирливо, гнівно, зі зневагою та осудом’. «– Ну і што ти сим хочеш уповісти? – *зміряла нищівним поглядом* Фіскарошка Соломона» (*Ibidem*, 330).

У ході дослідження виокремлюємо авторські оказіоналізми, зокрема:

Роботи, як болота – ‘дуже багато фізичної роботи’. «– А-а-а... *Роботи, як болота*, усе повно, – мовив статечно я, підтримуючи у пазусі яйця. – Але коли що – для вас час усе знайдеться» (*Ibidem*, 442).

У пазуху вошей накласти – ‘забравши все, залишити когось у злиднях, поставити у важкі побутові умови’. «А то щастя: землю й худобу забрали, а у *пазуху вошей* наклали... неволя би їх морила» (*Ibidem*, 22).

Сідницю натягнути на ніс – ‘погрози побити когось’. «– Ти, Мішку, нашого любимого товариша Хрущова якшто ще раз позлословиш, я тобі *сідницю натягну* на твій червоний *ніс!* – витягнув бичачу шию стрийко Мусоліні» (*Ibidem*, 84).

Теліпатися, як шия за гусячою головою – ‘іти за ким-небудь повільно, хитаючись’. «Позаду неї, *як шия за гусячою головою, теліпається* дід Соломон» (*Ibidem*, 86).

Заквасити у темницю – ‘позбавити когось волі, помістити у в’язницю’. «– Ти, Марько, у нас великий філософ... Кедь ты случайно москалі хоть на 25 років *заквасять* за твою мудрість у *темницю*, даву ліндик на одрізаніє, што ти би намного більше книжок настругала, як Владьо Ленін, Йовжка Сталін і Карла Маркса вмісті взяті» (*Ibidem*, 93).

Бити, як псячі воші – ‘дуже сильно, нещадно бити кого-небудь’. «– Так точно, пане начальнику!.. – знову відрізав дід. – *Билисьмо мацкалів, як псячі воші!*» (Кешеля 2012, 192) – авторський оказіоналізм.

Поцілувати, якби онучу понюхати – ‘відчутти сильну неприязнь, огиду до того, хто поцілував’. «– Птфу, закляття би їй, – сплюнула Фіскарощка. – Так ня шарія кривоока поцілувала, якби онучу понюхала» (*Ibidem*, 218) – авторський оказіоналізм.

Глянути, наче на маленьке пиво у великому бокалі – ‘подивитись на кого-небудь зі зневагою, презирством’. «...Баба Фіскарощка глянула на діда, *наче на маленьке пиво у великому бокалі*, і зневажливо понукнула: – Но та вже ляпай ... што там тобі снилося?» (*Ibidem*, 329) – авторський оказіоналізм.

В долонях росу подавати – ‘надмірно опікуватися ким-небудь’. «Коли спершу зійшлися, один одному в долонях росу подавали і пилинки з голови здували» (*Ibidem*, 478) – авторський оказіоналізм.

Випинати по-півнячи груди – ‘широко розкривати плечі вперед, виділяти їх з гордістю’. «– І Мицько *випинає по-півнячи груди*» (Кешеля 1985, 225).

Клювати на калім – ‘братися за незначний підробіток, заробляти додатково до основного прибутку або мати тимчасові, випадкові заробітки’. «– Збирайся! – наказав відразу помічників. – Йдемо *клювати на калім*» (*Ibidem*, 238).

Очі повісити на стелю – ‘дивитись угору’. «Маня ж оговталась нарешті, випрямила плечі, підняла голову, *очі повісила на стелю* й у передчутті успіху цвіла радісно, як божа ружа під худобною хижою» (Кешеля 2012, 17).

Бігти у блуди – ‘займатись статевою розпустою’. «Такий би звичай нам треба і сьогодні, бо тепер не встигне бідний чоловік одверичи лаби і скріпнути, як його жона уже *біжить у блуди...*» (*Ibidem*, 50).

Навіть воші продати – ‘все до останнього продати заради чого-небудь’. «Як би наш челядник бідно не мався, але на храмове свято він *навіть воші продасть*, але зробить все, аби не тільки душі був храм, але й пузові свято» (*Ibidem*, 81).

Настругати книжки – ‘написати багато книг’. «– ...Кедь тя случайно москалі хоть на 25 годів заквасять за твою мудрість у темницю, даву ліндик на одрізаніє, што ти би намного більше *книжок настругала*, як Владьо Ленін, Йовжка Сталін і Карла Маркса вмісті взяті» (*Ibidem*, 93).

Висиджувати «добро» – ‘справляти природні потреби’. «І, нарешті, над обійстям діда Наполійона літак скинув бомбу. Та влучила прями́сінько у туалет. На щастя, у той час ніхто там не *висиджував «добро»* і обійшлося без жертв» (*Ibidem*, 124).

Клепати нове життя – ‘будувати нове життя’. «Дуже швидко оженившись, покинув родину і почав із одностумцями твердо і настійно *клепати нове життя*, що мало привести закарпатців до незрозумілого їм світлого майбутнього» (*Ibidem*, 156).

Киснути на одному місці – ‘проводити час бездіяльно, перебувати на одному місці певний час’. «Не такий я вже лінивий і дурний, аби *киснути на одному місці...*» (*Ibidem*, 185).

Реагувати, як болотяні черепахи на виступ симфонічного оркестру – ‘зовсім не реагувати на що-небудь, байдуже ставитись до чого-небудь’. «Давно всім звісно, що наш законслухняний і вельми богобойний народ так чутливо *реагує* на державні «інтересні політичеські» акції *як болотяні черепахи на виступ симфонічного оркестру* її величності англійської королеви» (*Ibidem*, 384).

Вікна підпирати – ‘чекати на когось’. «Пам’ятаю, вертаюсь із лісу – зима така, що дерева від морозу кричать, птиці до небес примерзають, – а ваші десять голодних ротів мені назустріч уже *вікна підпирють*» (Кешеля 1982, 30).

Ловив, немов краплі роси, живі слова – ‘дуже уважно вслухатися у щось, запам’ятовувати кожне слово’. «Авель спраглими вустами *ловив, немов краплі роси, живі слова* і пристрасно записував їх на сторінках книги» (Кешеля 2012, 203).

Сотні людських поглядів упали під ноги – ‘багато людей звертають увагу на одну особу одночасно’. «Хвіртка, мов удар по щоці, глухо ляснула за Іванчулею, і *сотні людських поглядів упали їй під ноги*» (Кешеля 1982, 14).

Погляд поповз вужем – ‘уважно стежити за кимось поглядом’. «Але *погляд* Сірка – насмішливий, знахабнілий від вина – *поповз вужем* за нею і знову впився у дівчину» (*Ibidem*, 37).

Виокремлюємо також специфічні закарпатські фразеологізми, зокрема:

Мало кістками погриміти – ‘фізично попрацювати певний час’. «– Мусиш, Мішку, *мало кістками погриміти*, бо крumpлики, нівроку любиш їсти» (Кешеля 2012, 149).

Копатися, як тот черв’як – ‘постійно важко працювати на землі’. «Яка би влада не була, їм усе свято – головне своєчасно змінити прапори! А я, *як тот черв’як*, постійно *коплюся* тутки у землі» (*Ibidem*, 232).

Райбати вовсю – ‘робити сексуальне насильство над ким-небудь’. «Я так ся напудила, що зомліла. Коли прийшла до тямки, страшилище *райбало (кохало) вовсю*» (*Ibidem*, 121) – специфічний закарпатський фразеологізм.

Свистати на них – ‘бути байдужим до чогось, не викликати інтересу, не звертати увагу на когось, щось’. «А він, яко істинний патріот і великий любитель руських, *свистав на них* і лишився на рідній землі із рідними братами» (*Ibidem*, 137) – глобальний фразеологізм.

Лиликів стругати – ‘займатись коханням (процес зачаття дитини)’. «– Но, подумаєш, якось там малое засранча: якшто штось станеться, то наш Василько із Анною – молоді, наклеплють ще не єдного. Хіба для чоловіка є миліша робота, як *лиликів стругати?*» (*Ibidem*, 138) – специфічний закарпатський фразеологізм.

Лупити, як жебрак просонцівт – ‘дуже сильно бити кого-небудь, щось’. «Єдна біда – дуже много курила, страшно матюкалася, а коли випила пару дец, *лупила ня, як жебрак просонцівт* (по-Вашому, соняшник)» (Кешеля 1993, 7).

Як зелені парадічки, у бочки засолити – ‘ув’язнити кого-небудь’. «А ще ліпше: раджу я вам, неборятка, тікати відси, бо за ті слова, што надрукували’сьє у листовках, безпекаші вас, *як зелені парадічки, у бочки засолять...*» (Кешеля 2012, 335) – специфічний закарпатський фразеологізм.

Вишитко до мачки – ‘бути байдужим до всього’. «Мовляв: «Я не прийшла спеціально, бо мені *вишитко то до мачки...* Я просто вела козу, то аби двічі хворі ноги не ганяти, зайшла вже і до вас» (*Ibidem*, 24).

Давати голову пуд балту – ‘бути впевненим у чомусь на сто відсотків’. «Но, а мому старому килавцю штось дурное дуркнуло у копонно та й угварив: «Куме, якщо, не снила би ся, Єва була така фальювата, як моя стара, то *даю голову пуд балту*, што не змій спокусив Єву, а уна – змія...» (Кешеля 1993, 53–54).

Сісти собі на жіньськое ремесло – ‘присісти на сідниці’. «*Сіла собі на жіньськое ремесло* і так занімала, што вже другий місяць із ній слова і кліщами не утягнеш» (*Ibidem*, 62).

Гі марціяшному мацурові – ‘дуже сильно зацікавитись побаченням’. «Коли́м того увидів, почало мнов трясти, як підла хворота, а очі ‘ми удавило, *гі марціяшному мацурові*» (Кешеля 1993, 50).

Гонити кози моравські – ‘похмелятися, повторно випивати алкоголь’. «А далі, замкнувшись у кабінеті із директором школи на прізвисько Сусанін, гамували опохмільну жагу або ж, як казали, *гонили кози моравські*» (Кешеля 2012, 110).

Брати у руки гузиці – ‘вставати і йти геть’. «Коли через кілька днів усе було зроблено, баба всіх погостила, красно подякувала і мовила: – А тепер, неборята, *беріть у руки гузиці* і тікайте хоть до столиці, бо ми з дідом будемо варити паленьку» (*Ibidem*, 236).

У мозгах воші завелися – ‘необдуманно щось робити’. «– Пане Фийсо, вам што – *у мозгах воші завелися?* – отетеріла Фіскарощка. – Які пожертви?! На яку революцію?!» (*Ibidem*, 419).

Тематична група складається з 248 фразем, це найбільша з усіх досліджуваних. У цій групі наявні кілька різновидів фразем, які позначають: діяльність особи в її стосунках з будь-ким, будь-чим (*навертати блудні душі*); дії, вчинки, поведінку людини (*клювати на калім*); трудову діяльність (*копатися, як тот черв’як*); спостережливість, уважність та пильність (*погляд поповз вужем*). Ключовими словами у фразеологізмах найчастіше виступають *погляд, душа, око / зір*.

Спостерігаємо, що найбільшу кількість становлять тут авторські оказіоналізми, далі – специфічні закарпатські фразеологізми, що містять низку діалектних компонентів. Глобальні, загальноновживані фразеологізми Дмитро Кешеля використовує меншою мірою.

2. Фразеологізми на позначення якості, ознаки, стану предмета, явища, дії

У цій групі виокремлюємо такі глобальні фразеологізми, тобто загальноновживані, зрозумілі всім, зокрема:

Міялася як погода в березні – ‘мінатися дуже часто’. «– Мені перед цим говорили, що влада у вас тут так часто *міялася як погода в березні*» (Кешеля 1982, 57).

Як цур з муки – ‘боязко виглядати з-за чого-небудь’. «Мицько ж тим часом, *як цур з муки*, боязко кліпає через вікно і мимрить невдоволено про себе: Ой, голова, голова! Чому тільки я не оженився на графині» (Кешеля 1985, 228).

Як вирок небесного суду – ‘що-небудь дуже жорстоке, яке має епохальне значення’. «І якщо у фразі «... то ще було до руських...» могли звучати і веселі, і насмішливі, і саркастичні нотки, то у «...се ще було до колгозів...» лунало сухо, холодно і коротко, *як вирок небесного суду*» (Кешеля 2012, 226).

Багатирські врожаї – ‘великий, багатий врожай’. «Перші повосенні роки землі, століттями щедро годовані і доглянуті закарпатськими газдами, родили воістину *багатирські врожаї*» (*Ibidem*, 262).

Як воронячі яйця – ‘що-небудь мале за розміром’. «І що найдивніше: по людських городах, де земля була доста нагодована, і рослини дбайливо доглянуті, бульба видалась, *як воронячі яйця* – дрібнота на дрібноті» (*Ibidem*, 244).

Серед оказіональних фіксуємо, зокрема такі фразеологізми:

Лежати під периною, як пуголовок у намулі – ‘сильно закутатись у перину’. «Осел рогатий – це я. Прокинувся уже давно, проте *лежу під периною, як пуголовок у намулі*, із защіпленими очима і не маю бажання не те, що вставати, а жити взагалі» (*Ibidem*, 10).

Принишкнути, як горобці за мить до урагану – ‘перестати рухатися і видавати звуки, завмерти і очікувати чогось поганого’. «Я помітив, як мої ровесники – діти сільські, ніколи не обтяжені політичними ногамицями – й ті *притишкли, як горобці за мить до урагану*» (Кешеля 2012, 17).

Аж ворони з носа вилетіли – ‘від сильного удару виділення слизу (соплі)’. «– Так ня луснув, злий шелюх, *аж ворони мені з носа вилетіли...*» (*Ibidem*, 37).

Забурчати наче вулик, у який залетіла ворона – ‘дуже сильно почати шуміти, виражаючи незадоволення’. «Клас *забурчав, наче вулик, у який залетіла ворона*» (*Ibidem*, 50).

Сплелися шиями, як африканські кобри – ‘дуже сильно, міцно’. «Баба ж Фіскароршка і Чеська Мікроба солодко і граційно простягнули одна одній руки, немов індійські танцівниці, і *сплелися шиями* у зтяжному родинному цілунку, *як африканські кобри*» (*Ibidem*, 80).

Висунутися, як ховрах із нори – ‘з великою обережністю’. «– Е, пане Фийсо, не беріть собі дурное до голови, а гарячое до яєць. Чим би не бавилися пани – лем би не було войни, – *висунувся, як ховрах із нори*, дід Соломон» (*Ibidem*, 151).

Виллизувати вулиці – ‘ретельно прибирати вулицю’. «Після того, як Фіскароршка п’ятнадцять діб з мітлою *виллизувала міські вулиці* за інцидент із начальником міліції, у неї до Мукачева з’явилася велика неприязнь» (*Ibidem*, 185).

Розчавити, як сірникову коробку – ‘дуже легко роздавити, знищити що-небудь’. «І їй-бо, аби тепер, не приведи Божіньку, Пірошці трапився на дорозі німецький танк «Фердінанд», вона б його відкинула і *розчавила, як сірникову коробку*» (*Ibidem*, 351).

Діло пахне сухарями – ‘яка-небудь дія, що вочевидь закінчиться ув’язненням кого-небудь’. «Дід насампочатку обшуку, збагнувши, що *діло пахне сухарями* і бучегарнею, одразу зробився дуже заклопотаним» (*Ibidem*, 365).

Як молодий кенгуру рванути – ‘різко схопитися і побігти кудись, дуже швидко’. «Завбачивши перед собою залізні потвори, Соломон божевільно заверещав і в потемках, *як молодий кенгуру рванув із місця*» (*Ibidem*, 386).

Полетіти палаючою зорею – ‘дуже швидко, різко’. «І коли став уже лишень білою краплею в небі, *палаючою зорею полетів* до землі» (Кешеля 1982, 10).

Радісна блискавка – ‘радісна новина’. «Того ж дня до Будапешта полетіла *радісна блискавка* – нарешті впольовано одного з найнебезпечніших кримінальних авторитетів Європи» (Кешеля 2012, 63).

Немов велетенський коровай на селянському столі – ‘щось виділяється з поміж іншого своєю красою, масивністю’. «На її лівому березі, на невеличкій горі, *немов велетенський коровай на селянському столі*, знімається і пишніє Мукачівський замок» (*Ibidem*, 119).

Як в окроні ошпарені – ‘щось дуже зів’яле і потрочене’. «Опісля можете уявити, яким виглядав букет родинної вдячності: три троянди я десь згубив, а інші мали такий вигляд, *якби їх в окроні ошпарили*» (*Ibidem*, 102).

Білий і міцний, як гусарські зуби – ‘білий, з різким запахом і смаком’. «Майже над кожною будкою висіли гігантськими намистинами в’язанки жагучо-червоного, як циганські хустини, перцю, *білого й міцного, як гусарські зуби*, часнику» (*Ibidem*, 26).

Задубіти, що й вовк не вгризе – ‘стати дуже твердим’. «А за той час земля від спеки так *задубіє, що й вовк не вгризе*» (*Ibidem*, 35).

Як нитка бабиного літа – ‘дуже швидко настав кінець чогось’. «– Добри... – хотіла було привітатись, та обірвалось нечутно, як нитка бабиного літа, слово на вустах» (Кешеля 1985, 241).

Як сліпий дощ, у нечekanий час – ‘раптово, миттєво’. «Але біда на нещасного сирохмана усе паде, як сліпий дощ, у нечekanий час» (Кешеля 2012, 29).

Ніби із писка корови вийняли – ‘сильно пом’ятий, розтріпаний’. «Як виявилось згодом, пані Динамітку ошелешили не квіти, які мали вигляд, ніби їх силоміць щойно вийняли із писка корови, а їх парна кількість – чотири» (*Ibidem*, 102).

Лемент такий, якби із небес падали татари на конях – ‘великий гамір, крики про допомогу’. «Лемент над Небесами стояв такий, якби із небес доправди падали татари на конях» (*Ibidem*, 123).

Швидко, як сніги березневі – ‘дуже швидко’. «І пролітали й танули вони, ті знамена, так швидко, як сніги березневі...» (*Ibidem*, 127).

І віхтя трави не вкосиш – ‘невелику в’язку, жмут сіна не накосити’. «А в дощовий рік там, буває, і віхтя трави не вкосиш...» (*Ibidem*, 140).

Пити, як корова – ‘дуже багато’. «... А та свиня уже не знає міри і п’є, як та корова... а деколи ще й більше! – ледь не заплакав Соломон» (*Ibidem*, 7).

Врожай вродився, як циганських дітей – ‘дуже великий врожай’. «– А-а-а, нівроку, – зтяг смачно Соломон, – врожайв сього року вродилося, як циганських дітей... особливо яблука рясні!» (*Ibidem*, 190).

Обчистити, як саранча – ‘зовсім, повністю’. «За якісь півгодинки баба, як саранча, обчистила всі нижні гілки» (*Ibidem*, 243).

Аж хлюпає через вуха – ‘надмірний вияв чого-небудь (любові)’. «Повторюю, діялось це не підло, а із любові, яка вщерть наповнювала мене і аж хлюпала через вуха...» (*Ibidem*, 435).

Птиці до небес примерзнуть – ‘сильний холод і мороз’. «Пам’ятаю, вертаюся із лісу – зима така, що дерева від морозу кричать, *птиці до небес примерзнуть*, – а ваші десять голодних ротів мені назустріч уже вікна підпирають» (Кешеля 1982, 30).

Вчувався дух кладовища – ‘повна тиша’. «Споконвік безкраї степи пахли хлібом, а нині Запотічному весь час *вчувався дух кладовища*» (*Ibidem*, 52).

У цій групі фіксуємо, зокрема, такі специфічні закарпатські фразеологізми:

Красні гроші – ‘вигідно зароблена хороша сума грошей’. «А коли поверталися додому, скуповували за зароблені дудки землі і оселялися в різних кутках, а далі – хто й сам, а хто просто зо сміху – йменували ті поселення назвами держав й континентів, де газди заробили *красні гроші* й купували за них земельні угіддя» (Кешеля 2012, 74).

Бовваніти, як медвідь у гаврі – ‘виднітися, показуватися здаля, те, що стоїть і здійсмається над чимось іншим’. «Між вікнами на стіні, на місці тихого, мудрого і печального Миколи – Чудотворця *бовванів, як медвідь у гаврі*, тяжкий гнітючий Микита Хрущов» (*Ibidem*, 83).

Пахняча, як цукрові грушки – ‘солодкий і свіжий запах’. «– Ти знаєш, а твій братцьо Микула дуже ядрену палінку варить, текла би з каменю, – мовила баба, витираючи губи після чарки. – Така гладенька, як олія, а *пахняча, як цукрові грушки...*» (*Ibidem*, 89).

Цураві топанки, що й до вітру не добіжиш – ‘зовсім розірване, понищене взуття’. «Щоправда, на мою думку, для того, аби перегнати клятих американтошів, треба,

аби Хрущов усім нам купив хоча би по дві пари міцного взуття, бо у таких *цуравих топанках*, у яких ходимо, не те що за Америкою, але *й до вітру не добіжиш...*» (Кешеля 2012, 53).

Будь здоровий, напийся бровзи – ‘безвихідна ситуація’. «Опустився неподалік від мене, зіперся на сливу, голова, наче зів’яла хризантема, впала на груди і «*Будь здоровий, Мішку, напийся бровзи*» (*Ibidem*, 78).

Люта, як огонь – ‘міцний алкогольний напій (самогон)’. «– Анночко, не хочеш причаститися – така *люта, як огонь*, – припросив до частунку барон мамку» (*Ibidem*, 116).

Із колодицею на пську – ‘закрите приміщення, двері закриті на нависний замок’. «І тут комусь спало на думку пошукати мене у корчмі. Проте культурно-освітній заклад виявився *із колодицею на пську*» (*Ibidem*, 123).

Сесі пенгіві уже не гроші, а псячі воші – ‘старі гроші, які вже нічого не варті’. «– Гойте, люди, кониць світа! Ще рік тому за сто пенгівів ми купували корову, а тепер і паця не возьмеш! *Сесі пенгіві уже не гроші, а псячі воші!*» (*Ibidem*, 126).

Чорна, як ердильська циганка – ‘дуже чорна (про смерть)’. «– Ну як?.. Із косяю... *чорна, як ердильська циганка*... йшла собі помежи народ і косила голови, як капусту...» (*Ibidem*, 293).

Люлька, запалена ним за життя, ще фест курила – ‘сильна дія певного режиму, який діє після смерті його засновника’. «Минуло два роки, як пішов на той світ пасти раки тиран Йовжка Сталін. Проте *люлька, запалена ним за життя, ще фест курила*» (*Ibidem*, 166).

Бабині сльози – ‘міцний алкогольний напій’. «Жодна валюта не тримала так високо ніс і не піддавалася ніякій інфляції за жодних режимів, як пляшка «*бабиних сліз*» (*Ibidem*, 212).

Зродило як напасне – ‘дуже великий врожай’. «Забув й сказати: це літо, нівроку, *зродило як напасне*: і на колгоспному лані, і в обійстях» (Кешеля 1982, 31).

Хісна, як з жаливи олії – ‘жодної користі’. «Думайте добре, доки не пізно, бо виджу, що з ваших урядників стільки *хісна, як, перебачте, з жаливи олії*» (Кешеля 1993, 8).

Все’дно, що чекати від верби персиків – ‘щось, що ніколи не станеться, щось неможливе’. Аналогія до літературного: *коли рак свисне*. «Наша рідня умовляла покласти хрест і забути про справу, бо кожен знав, що сподіватись на перемогу над Соломончиком та ще й у судах – *все’дно, що чекати від верби персиків*» (Кешеля 2012, 190).

Хвостице, як ручище – ‘дуже великий’. «Я – шусть рукою, а в нього, най ся не приказує, *хвостице, як ручище...*» (*Ibidem*, 121).

Сидіти, як піскурик у норі – ‘тихо і спокійно’. «В такі дні творчі працівники нагально розбігалися у відрядження, а коли й залишався хто, *сидів* у кабінеті тихо і сумирно, *як піскурик у норі*, біля якої невідступно чатує шука» (Кешеля 1985, 251).

Лічи сліди – ‘швидко втекти’. «Підійти до дверей першим, притьмом схопити червінець, а там *лічи сліди...*» (*Ibidem*, 260).

Мчати, немов шалена шаркань – ‘дуже стрімко, швидко рухатись’. «Ти сівав біля воріт, відштовхувався, а далі *мчав, немов шалена шаркань*, через Палестину, Бразилію, Аргентину і зупинявся аж біля церкви у Ватикані» (Кешеля 2012, 10).

Бігти лем аби'сьмо ноги не поламали – ‘дуже швидко, стрімко бігти кудись’. «– Та де би'сьмо забули! – широ пообіцяла баба. – Так будемо завтрашнього рана сюди бігти, лем аби'сьмо ноги не поламали!» (Кешеля 2012, 219).

Вервечкою чалапати – ‘йти в рядочок’. «А далі *вервечкою чалапали* позаду зо два десятки менш значимих партейних фіюрерів і фіюрерок місцевого розливу» (*Ibidem*, 231).

Дрихнути, як жаба-коропаня – ‘міцно спати, хропіти’. «– Гей, діду, вставай, якого фраса *дрихнеш, як жаба-коропаня?*! – почала зі страху Фіскарощка штурхати Соломона» (*Ibidem*, 276).

Дрихнути, як старі кури – ‘міцно спати’. «– Марішку вам зелену! Ви *дрихнете, як старі кури*, а руські вже у Сваляві» (*Ibidem*, 124).

За чисельністю другою є група на позначення якості, ознаки, стану предмета, явища, дії – 218 фразеологічних одиниць. Виділяємо у тематичній групі кілька різновидів фразем, які позначають: стан предмета, явища (як *воронячі яйця*); якість, ознаку дії, спосіб дії (*дрихнути, як старі кури*); міру, вияв ознаки, дії (*обчистити, як саранча*). Тематична група насичена компаративними фраземами. Авторські компаративні фразеологічні одиниці є результатом творчого вираження задумів письменника. Порівняльні фразеологізми спрямовані на те, щоб донести думки автора до читачів, сформувані у них певні враження. Вони служать художнім засобом створення образності, передають міру вияву ознаки дії, якість дії, стан предмета чи явища тощо.

Найбільш репрезентативні фраземи, виокремлені у художніх творах Д. Кешелі, на позначення дій, вчинків, поведінки людини (*у пазуху вошей накласти; гонити кози моравські; мало кістками погриміти; погляд поповз вужем*); якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*сесі пенгіви уже не гроші, а псячі воші; дрихнути, як старі кури; хісна, як з жаливи олії*).

Спостерігаємо, що у цій тематичній групі найбільше авторських okazіоналізмів, які яскраво репрезентують особливий ідіостиль Дмитра Кешелі. Фіксуємо також незначну кількість глобальних фразеологізмів, зрозумілих усім. Специфічні закарпатські фразеологізми суттєво доповнюють широку палітру виражальних засобів, використовуваних письменником.

Висновки

Описуючи життя і побут закарпатців, їх місце у суспільстві, міжособистісні стосунки, риси характеру, поведінку, вид діяльності, письменник використовує фразеологізми різної структури. Його майстерність виявляється як у відборі фразем, оновленні й розширенні фразеологічних контекстів і зв'язків, у влучному відчутті семантико-стилістичних особливостей загальнономовних глобальних фразеологізмів, так і у створенні нових okazіональних авторських одиниць, які становлять основну рису його ідіостилу та поповнюють фразеологічний склад діалектної та української літературної мови. Д. Кешеля у своїх творах вдало трансформувал стійкі сполучення, органічно вплітаючи в них особливості рідного йому говору. Саме закарпатські специфічні фразеологізми вирізняють творчість письменника серед інших майстрів художнього слова.

Зауважимо, що у творах Д. Кешелі багато колоритних фразем, які відображають стосунки між людьми, ставлення одне до одного та характеристику одного персонажа іншим.

Світоглядні позиції й національна специфіка творчості письменника значною мірою розкриваються через мову його художніх творів. Фразеологічні одиниці мають яскраве експресивно-емоційне та оцінне забарвлення, вони надають тексту образності.

Знаний сучасний український письменник Дмитро Кешеля робить неоціненний внесок у розбудову мовленнєвої культури ХХІ століття. Вважаємо, що особливість його таланту полягає в тому, що він знайшов слова, які несуть у собі ментальні коди нації, і доніс їх людям. Уживання фразеологізмів допомогло письменникові відтворити колорит рідного краю, розкрити характери, позитивні та негативні вчинки героїв, яскраво та оригінально відобразити їхнє живе мовлення.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в тому, щоб здійснити поглиблений аналіз інших тематичних груп української фразеології у порівнянні зі слов'янськими мовами, зокрема і з чеською, словацькою, польською на матеріалі художніх творів сучасних письменників.

Література:

- Алефиренко 2008: АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф.: *Фразеологія в світле сучасних лінгвістических парадигм*. Москва 2008.
- Архангельская 2013: АРХАНГЕЛЬСКАЯ, А. М.: Архетипная символика воды в семантике славянских благопожеланий и проклятий. In: Андраш, З. – Федосов, О. – Янурик, С. [edd.]: «Вода» в славянской фразеологии и паремологии, 1. Budapest 2013, 123–129.
- Архангельский 1964: АРХАНГЕЛЬСКИЙ, В. Л.: *Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии*. Ростов-на-Дону 1964.
- Байрамова 2011: БАЙРАМОВА, Л. К.: *Счастье и несчастье как ценность и антиценность во фразеологической парадигме*. Казань 2011.
- Білоноженко – Гнатюк 1989: БІЛОНОЖЕНКО, В. М. – ГНАТЮК, І. С.: *Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів*. Київ 1989.
- Венжинович 2018: ВЕНЖИНОВИЧ, Н.: *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*. Ужгород 2018.
- Венжинович 2020: ВЕНЖИНОВИЧ, Н. Ф.: Основні тенденції розвитку фразеології української мови. In: Архангельская, А. [ed.]: *Новое в русской и славянской фразеологии*. Olomouc 2020, 70–74.
- Демський 1994: ДЕМСЬКИЙ, М. Т.: *Українські фраземи й особливості їх творення*. Львів – Париж 1994.
- Жуйкова 2007: ЖУЙКОВА, М. В.: *Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов*. Луцьк 2007.
- Івченко 1999: ІВЧЕНКО, А. О.: *Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія*. Харків 1999.
- Кешеля 1982: КЕШЕЛЯ, Д. М.: *Колиска сонця: Оповідання, повість*. Ужгород 1982.
- Кешеля 1985: КЕШЕЛЯ, Д. М.: *А земля таки крутиться*. Ужгород 1985.
- Кешеля 1993: КЕШЕЛЯ, Д. М.: *Державна копоня, або Листи до пана Президента*. Ужгород 1993.
- Кешеля 2012: КЕШЕЛЯ, Д. М.: *Політ співоного каміння. Трилогія з народного життя*. Ужгород 2012.
- Ковшова 2013: КОВШОВА, М. Л.: *Лінгвокультурологічний метод во фразеологии: Коды культуры*. Изд. 2-е. Москва 2013.
- Кононенко 2004: КОНОНЕНКО, В. І.: *Концепти українського дискурсу*. Київ – Івано-Франківськ 2004.
- Кононенко 2013: КОНОНЕНКО, В. І.: *Символи української мови*. Київ – Івано-Франківськ 2013.

- Левченко 2005: Левченко, О. П.: *Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект*. Львів 2005.
- Лисиченко 2009: Лисиченко, Л. А.: *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу*. Харків 2009.
- Маслова 1997: Маслова, В. А.: *Введение в лингвокультурологию*. Москва 1997.
- Мацьків 2007: Мацьків, П. В.: *Концептосфера БОГ в українському мовному просторі*. Київ 2007.
- Медведев 1977: Медведев, Ф. Г.: *Українська фразеологія. Чому ми так говоримо*. Харків 1977.
- Мізін 2011: Мізін, К. І.: *Людина в дзеркалі компаративної фразеології*. Кременчук 2011.
- Мокиєнко 2007: Мокиєнко, В. М.: *Образы русской речи. Историко-этимологические очерки фразеологии*. 2-е изд. Москва 2007.
- Мокиєнко 2017: Мокиєнко, В. М.: *Библеизмы в современной русской речи. Как их правильно понимать и употреблять*. Москва 2017.
- Павласова 2014: ПAVЛАСОВА, М.: Frazeosémantická skupina „výraz tváře“ v ruských a v českých biblických frazeologizmech s křesťními jmény. In: Vágnerová, M. – Koryčánková, S. [edd.]: *Rossica Olomucensia*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference XXII. Olomoucké dny rusistů. Olomouc 2014, 371–376.
- Поп 2005: Поп, В.: *Реальний і віртуальний світ Дмитра Кешелі: нарис життя і творчості*. Ужгород 2005.
- Савченко 2013: Савченко, Л. В.: *Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти*. Сімферополь 2013.
- Свашкова 2014: СВАШКОВА, М.: “Красота” и “уродливость” во фразеологической картине мира русских, чехов и испанцев. In: Vágnerová, M. – Koryčánková, S. [edd.]: *Rossica Olomucensia*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference XXII. Olomoucké dny rusistů. Olomouc 2014, 405–408.
- Селіванова 2004: СЕЛІВАНОВА, О. О.: *Нариси з української фразеології (психогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ – Черкаси 2004.
- Скаб 2008: Скаб, М. В.: *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*. Чернівці 2008.
- Скрипник 1973: Скрипник, Л. Г.: *Фразеологія української мови*. Київ 1973.
- Телия 1996: Телия, В. Н.: *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва 1996.
- Ужченко 1988: Ужченко, В. Д.: *Народження і життя фразеологізму*. Київ 1988.
- Яцьків 2020: Яцьків, М.: Фразеологічні одиниці на позначення емоційного стану людини у прозових творах Дмитра Кешелі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 2020, № 5 (33), Vol. 1, 215–220.
- Ďurčo 2020: Ďurčo, P.: Minimálne frazeologizované konštrukcie typu: predložka + podstatné meno. In: Архангельская, А. [ed.]: *Новое в русской и славянской фразеологии*. Olomouc 2020, 260–264.
- Kopřivová 2020: KOPŘIVOVÁ, M.: Vliv angličtiny na utváření nových českých frazémů. In: Архангельская, А. [ed.]: *Новое в русской и славянской фразеологии*. Olomouc 2020, 314–318.